

TÍNH XUYÊN NGÀNH TRONG DỰ ÁN CHUỖI TRANH TƯỜNG CHỦ ĐỀ LỄ HỘI KỶ YÊN ĐÌNH THẦN NHỰT THẠNH (Thạnh Hội - Bình Dương)

NGUYỄN VĂN THỦY*
HUỲNH ĐỨC HIẾU**
BÙI ĐỨC ANH***
ĐINH THỊ HÒA****

Dự án chuỗi tranh tường chủ đề lễ hội Kỳ Yên đình thần Nhựt Thạnh xã Thạnh Hội thành phố Tân Uyên tỉnh Bình Dương là một trải nghiệm thực hành nghiên cứu xuyên ngành. Dựa trên phân tích bốn đặc trưng của lý thuyết nghiên cứu xuyên ngành cho thấy dự án đã góp phần thúc đẩy sự chủ động sáng tạo đồng tham gia của chính quyền và người dân địa phương; kết nối tương tác, thu hẹp khoảng cách giữa khoa học; và xã hội và thúc đẩy hướng nghiên cứu xuyên ngành trong việc đưa ra các giải pháp bảo tồn và phát huy giá trị di sản văn hóa.

Từ khóa: nghiên cứu xuyên ngành, tranh tường, lễ hội, xã Thạnh Hội

Nhận bài ngày: 06/6/2024; *đưa vào biên tập:* 09/6/2024; *phản biện:* 14/7/2024; *duyet đăng:* 12/8/2024

1. DẪN NHẬP

Xuyên ngành (transdisciplinarity) xuất hiện trên thế giới từ đầu thập niên 1970 và du nhập vào Việt Nam từ đầu thập niên 1990 thông qua các dự án của các tổ chức phát triển quốc tế được triển khai ở Việt Nam. Đầu thập

niên 2000, tư tưởng xuyên ngành cũng du nhập thông qua việc dịch và phổ biến các công trình của một số tác giả nổi tiếng quốc tế. Xuyên ngành phản ánh và thúc đẩy sự thay đổi tư duy trong nghiên cứu và đào tạo, thách thức lối phân công lao động học thuật truyền thống mang tính chuyên ngành, cũng như phê phán lối tách rời giữa khoa học và xã hội, giữa chuyên gia và người dân. Mục đích của nghiên cứu xuyên ngành góp phần giải quyết

* Hội Khoa học Lịch sử tỉnh Bình Dương.

** Trường Trung cấp Mỹ thuật - Văn hóa Bình Dương.

, * Trường Đại học Thủ Dầu Một.

hiệu quả hơn các vấn đề do chính thực tiễn xã hội và khoa học công nghệ đặt ra (Bùi Thế Cường, 2022a).

Với mong muốn góp phần thúc đẩy cách tiếp cận xuyên ngành trong việc đưa ra các giải pháp bảo tồn và phát huy giá trị di sản văn hóa, nhóm nghiên cứu đã triển khai thí điểm dự án chuỗi tranh trường chủ đề lễ hội Kỳ Yên đình thần tại Bình Dương.

2. CƠ SỞ LÝ LUẬN

Trong *Cẩm nang nghiên cứu xuyên ngành* [Handbook of Transdisciplinary Research] xuất bản năm 2007, ở chương cuối cùng số 29 “Tăng cường nghiên cứu xuyên ngành: Một tổng hợp 15 luận đề (Enhancing Transdisciplinary Research: A Synthesis in Fifteen Propositions), do Urs Wiesmann và cộng sự viết có Luận đề 1 đưa ra định nghĩa nghiên cứu xuyên ngành như sau: “Nghiên cứu xuyên ngành là nghiên cứu bao gồm sự hợp tác trong cộng đồng khoa học và một sự tranh luận giữa nghiên cứu và xã hội. Do đó, nghiên cứu xuyên ngành vượt bỏ những ranh giới giữa các bộ môn và giữa khoa học với các lĩnh vực xã hội khác và bao gồm sự thảo luận về các sự kiện, thực tiễn và giá trị” (dẫn theo Bùi Thế Cường, 2018). Luận đề 2 của chương này giải thích thêm: “Nghiên cứu xuyên ngành là một hình thái thích hợp của nghiên cứu để tìm kiếm những giải pháp dựa trên khoa học cho những vấn đề trong thế giới thực (hay thế giới sống, life-world) có độ phức tạp cao theo nghĩa có những sự kiện không chắc chắn,

những giá trị và các bên xã hội liên quan. Thông qua kết nối giữa tri thức khoa học và tri thức xã hội, nghiên cứu xuyên ngành cải thiện đáng kể chất lượng, sự chấp nhận và tính bền vững của giải pháp. Tuy nhiên, thảo luận về các sự kiện, thực tiễn và giá trị là liên tục khi đưa kết quả ra thực tế trong thế giới thực cũng như trong cộng đồng khoa học” (dẫn theo Bùi Thế Cường, 2018).

Theo C. Hernandez-Aguilar và các cộng sự (2020) nghiên cứu xuyên ngành có các đặc điểm chính gồm: (1) nghiên cứu vì xã hội và cùng với xã hội, ví dụ như là nghiên cứu có sự tham gia, (2) nghiên cứu khoa học theo tư duy hệ thống, (3) công bố kết quả cho cộng đồng khoa học và phổ biến cho nhóm dân số không làm khoa học. Cũng theo nhóm tác giả này, phương pháp tiếp cận xuyên ngành có thể là con đường tốt nhất để phát triển nghiên cứu ở các nước Mỹ Latinh và trên thế giới nhằm giải quyết nhiều vấn đề khác nhau của xã hội.

Theo A. Ertas (2022) trong bài viết “Tạo ra một nền văn hóa học tập xuyên ngành trong giáo dục STEAM cho học sinh từ mẫu giáo đến lớp 12” [Creating a Culture of Transdisciplinary Learning in STEAM Education for K-12 Students], bốn yếu tố xuyên ngành chính có thể được đưa vào chương trình giáo dục STEAM từ mẫu giáo đến lớp 12 là: (1) thái độ xuyên ngành, (2) năng lực nghiên cứu xuyên ngành, (3) kỹ năng tư duy xuyên ngành, (4) chương trình giáo dục tích hợp xuyên

ngành. Học tập xuyên ngành thiết lập sự kết nối giữa môn học với bối cảnh thực tế đầy ý nghĩa, cho phép người học hiểu các chủ đề sâu hơn, gắn kết người học từ nhỏ trong các kinh nghiệm học tập khác nhau để biết cách áp dụng kiến thức bằng nhiều cách thức khác nhau để giải quyết vấn đề.

Trong một buổi tọa đàm chủ đề “Hiểu xuyên ngành” tổ chức bởi Viện Nghiên cứu Đông Nam Bộ - Trường Đại học Thủ Dầu Một vào tháng 4 năm 2023, Bùi Thế Cường đã giới thiệu về 7 đặc trưng của nghiên cứu xuyên ngành theo quan niệm của Mark Lawrence và cộng sự (2022): (1) Tích hợp tri thức, vượt mọi ranh giới bộ môn; (2) Bao hàm nghiên cứu đa ngành và liên ngành; (3) Có người không hàn lâm tham gia trong toàn quá trình; (4) Tập trung vào tình huống/vấn đề trong thế giới thực, đặc thù, phức thể, có ý nghĩa xã hội; (5) Làm để thay đổi căn bản, không chỉ để hiểu biết vấn đề mà còn giải quyết nó; (6) Định hướng cải thiện xã hội, đời sống và phẩm giá con người; (7) Phản tư. Từ bảy đặc trưng trên, Bùi Thế Cường đã nhóm lại và đề xuất thành bốn đặc trưng của nghiên cứu xuyên ngành, đó là: Liên ngành, siêu ngành; Đồng tham gia; Cải thiện rõ rệt thế giới thực; Phản tư.

Theo Bùi Thế Cường (2022a), những trở ngại có thể gặp trong nghiên cứu xuyên thành đó là sức ỳ bảo thủ trong giới nghiên cứu còn rất lớn, phần lớn thu mình trong chuyên ngành, không sẵn sàng và không biết cách làm

nghiên cứu đa ngành, liên ngành và xuyên ngành.

Cũng theo Bùi Thế Cường (2023), trong vòng 50 năm qua, khoa học, âm nhạc, hội họa, nghệ thuật, và tất cả các vấn đề của thế giới đã có nhiều cái thay đổi theo hướng xích lại gần nhau hơn. Có một sự tương tác, có một sự thay đổi vị trí, vai trò, và có một sự đồng tham gia với nhau. Nó phá vỡ rất nhiều cái quan niệm của giới được gọi là chuyên nghiệp, chuyên nghiệp trong khoa học, trong âm nhạc, trong hội họa, trong nghệ thuật...

Nghiên cứu này dựa trên bốn đặc trưng của nghiên cứu xuyên ngành do Bùi Thế Cường đề xuất để phân tích tính xuyên ngành của Dự án chuỗi tranh tường chủ đề lễ hội Kỳ Yên đình thần Nhựt Thạnh.

3. KHÁI QUÁT VỀ DỰ ÁN

Dự án “Chuỗi tranh tường chủ đề lễ hội Kỳ Yên đình thần Nhựt Thạnh” nằm trong nội dung nghiên cứu thực nghiệm xuyên ngành của đề tài khoa học cấp cơ sở “Nghiên cứu và triển khai thí điểm một số giải pháp bảo tồn và phát huy giá trị di sản đình thần trong bối cảnh nông thôn mới ở thị xã Tân Uyên tỉnh Bình Dương” do Nguyễn Văn Thủy làm chủ nhiệm, Viện Nghiên cứu Phát triển Vùng Đông Nam Bộ - Trường Đại học Thủ Dầu Một chủ trì.

Ý tưởng về tranh tường bắt nguồn từ khi nhóm tác giả tham dự hội thảo về bảo tồn di sản văn hóa, tại hội thảo này có ý kiến đề xuất về tranh tường,

tuy nhiên những kiến trúc sư và họa sĩ tranh sơn mài chỉ đề xuất ý tưởng chứ không làm sản phẩm vì sản phẩm không có tính thương mại. Câu hỏi đặt ra, vậy ai sẽ là người thực hiện các sản phẩm nhằm đến mục tiêu phát huy giá trị di sản văn hóa? Từ bản khoản này, nhóm nghiên cứu đã nghĩ đến việc chọn cách làm xuyên ngành, mời chuyên gia các chuyên ngành liên quan đồng tham gia.

Nhóm nghiên cứu tiến hành khảo sát thực địa tại địa bàn cù lao Rùa và gặp gỡ tiếp xúc với các vị trong Ban Quý tế đình Nhựt Thạnh (thường tập trung tại Thư viện Cù lao Rùa). Sau khi trình bày ý tưởng muốn thực hiện một bức tranh tường chủ đề lễ hội cúng đình, nhóm nhận được sự nhất trí ủng hộ của Ban Quý tế và địa phương. Địa phương đã chủ động vận động được ông Dương V.H., (một người dân), cho nhóm sử dụng bức tường ngay cổng nhà ông để vẽ tranh tường. Bức tường được cho mượn này nằm ở vị trí đối diện với Thư viện Cù lao Rùa (của Ông Mai S.B.), chủ nhà và chủ nhân thư viện đã cùng đóng góp thuê thợ hồ đến tráng xi măng cho bức tường vì đây vốn là bức tường gạch nung (xem Hình 1). Bức tường dài khoảng 50m, gồm 17 ô tường nhỏ 2mx3m. Cổng nhà nằm ở vị trí thứ 7 từ trái qua. Các ô tường nhỏ thích hợp cho việc vẽ chuỗi tranh tường cảnh lễ hội. Mỗi ô tường nhỏ là một bức tranh thể hiện một nghi lễ trong quy trình tổ chức lễ hội Kỳ Yên. Do đó, ngay từ giai đoạn trình đề cương

nghiên cứu, dự án này của nhóm nghiên cứu đã có sự tham gia của chính quyền và người dân địa phương.

Hình 1. Bức tường gạch nung được tô xi măng từ ngày 12/4/2021 đến ngày 14/4/2021

Nguồn ảnh: Nguyễn Văn Thủy, 2021.

4. PHÂN TÍCH TÍNH XUYỀN NGÀNH CỦA DỰ ÁN

4.1. Đặc trưng liên ngành và siêu ngành

Dự án chuỗi tranh tường có sự đồng tham gia liên ngành bao gồm các chuyên ngành Lịch sử, Dân tộc học (Nhân học), Ngôn ngữ (Hán tự), Mỹ thuật, cùng với sự tham gia của chính quyền (Ủy ban mặt trận xã), chủ nhân thư viện Cù lao Rùa, Ban Quý tế đình miếu, trưởng các ấp và người dân địa phương. Quá trình thực hiện chuỗi tranh tường có sự tích hợp tri thức của nhiều ngành, nhiều bên liên quan; Trong khi chuyên ngành Lịch sử quan tâm đến các giá trị của di sản đình thần cần được bảo tồn và phát huy như thế nào, thì chuyên ngành Dân tộc học/Nhân học quan tâm đến các

kỹ thuật điền dã, quan sát tham dự, tiếp cận và thâm nhập cộng đồng đảm bảo sự đồng hành của các bên liên quan, và chuyên ngành Hán văn tham gia viết các câu đối chữ Hán lên tranh còn họa sĩ thì tham gia vẽ theo hình ảnh lễ hội tại địa phương khảo sát. Nói cách khác, chuỗi tranh tường là một sản phẩm không hoàn toàn thuộc thẩm quyền của họa sĩ, cũng không hoàn toàn thuộc thẩm quyền của nhóm nghiên cứu học thuật, mà có sự đồng tham gia của chủ nhà có bức tường, của Ban Quý tế đình miếu trong việc xác định nội dung các hình ảnh về lễ hội cúng đình sẽ được vẽ thành tranh tường.

4.2. Đặc trưng đồng tham gia sản xuất tri thức

Từ các đợt tiến hành điền dã, quan sát tham dự các lễ hội cúng đình tại thực địa, nhóm nghiên cứu đề xuất một số cảnh nghi lễ quan trọng về chủ đề lễ hội Kỳ Yên đình Nhựt Thạnh để phác thảo vẽ chuỗi tranh tường. Sau đó, bản đề xuất này được hỏi ý kiến của hai vị cao niên trong Ban Quý tế đình Nhựt Thạnh trước khi chuyển đến họa sĩ để phác thảo bản chì và bản màu trên giấy. Bản phác thảo sau đó được gửi cho các bên liên quan để lấy ý kiến, tiếp thu hoàn chỉnh (xem Hình 2, Hình 3). Sau khi hoàn chỉnh bản thảo theo góp ý thì họa sĩ tiến hành vẽ phác thảo lên tường. Bản phác thảo trên tường này tiếp tục nhận thêm sự góp ý để thay đổi. Cuối cùng, họa sĩ chính thức lên màu cho các bức tranh tường. Riêng phần viết

câu đối bằng chữ Hán trong các bức tranh có hình ảnh cột đình thì do thành viên nhóm nghiên cứu biết chữ Hán thực hiện.

Hình 2. Bản nhận xét của chủ nhân bức tường về phác thảo tranh tường

Đề tài: Nghiên cứu và triển khai thí điểm một số giải pháp bảo tồn và phát huy giá trị di sản Dinh Thần trong bối cảnh nông thôn mới ở Thị xã Tân Uyên Tỉnh Bình Dương

Nhận xét của các bên liên quan về các bản phác thảo tranh tường

Người nhận xét: Đinh Văn Hòa

Đơn vị: Chu' hơ

Số điện thoại/ Địa chỉ: 62 Tổ 3 ấp Thạnh Hiệp xã Thạnh Mỹ Tr. Tân Uyên BD

STT	Cảnh phác thảo	Nhân xét đánh giá từng phác thảo
1	Kiến trúc đình	đúng ý
2	Sân đình	viết nhỏ hơn, viết thêm cây cối xung quanh
3	Ban quý tế chính trang lễ phục	đúng ý
4	Nghị thức tổng ôn tại Nhà tộc	ban chỉ viết
5	Thủ thuyền tổng ôn tại bến sông	viết thuyền nhỏ hơn
6	Thỉnh sắc chu du	Thỉnh sắc, thỉnh sắc đi bộ, bớt màu hơn, viết nhỏ hơn, viết đúng
7	Phụ nữ trẻ em đội mũ màu xối lên đình dâng cúng	đúng ý
8	Nghị thức thỉnh sanh	hạn chế viết
9	Nhạc lễ tưng vị	đúng ý, viết cấp hơn có thêm
10	Học trò lễ tưng vị	đúng ý

Nhận xét chung và ý kiến đề xuất cho các cảnh phác thảo mới

1. Hoa đỏ, cánh quai long, chuyển thành thùy, chóp nhọn. (Cánh 4, 5, 6)
2. Chỉ có 1 lá cánh lớn, hai hàng gần cùng nhau ở cả trên
chéo như vẽ cánh, tiếp theo ở bên kia có hàng riêng hai cánh

Hình 3. Bản nhận xét của đình, của ấp về phác thảo tranh tường

Từ tài: Nghiên cứu và triển khai thí điểm một số giải pháp bảo tồn và phát huy giá trị di sản Đình Thần trong bối cảnh nông thôn mới ở Thị xã Tân Uyên Tỉnh Bình Dương

Nhận xét của các bên liên quan về các bản phác thảo tranh tường

Người nhận xét

Đơn vị

Số điện thoại/ Địa chỉ

STT	Cánh phác thảo	Nhận xét đánh giá từng phác thảo
1	Kiến trúc đình	phần này được vẽ rất chi tiết, nhưng phần vẽ kiến trúc đình thì chưa được vẽ rõ ràng, chi tiết.
2	Sân đình	hình ảnh sân đình được vẽ rất chi tiết, nhưng phần vẽ sân đình thì chưa được vẽ rõ ràng, chi tiết.
3	Ban quý tế chính trang lễ phục	phần vẽ ban quý tế chính trang lễ phục được vẽ rất chi tiết, nhưng phần vẽ ban quý tế chính trang lễ phục thì chưa được vẽ rõ ràng, chi tiết.
4	Nghị thức tổng ôn tại Nhà thờ	phần vẽ nghị thức tổng ôn tại Nhà thờ được vẽ rất chi tiết, nhưng phần vẽ nghị thức tổng ôn tại Nhà thờ thì chưa được vẽ rõ ràng, chi tiết.
5	Thầy giảng tổng ôn tại bên sân	phần vẽ thầy giảng tổng ôn tại bên sân được vẽ rất chi tiết, nhưng phần vẽ thầy giảng tổng ôn tại bên sân thì chưa được vẽ rõ ràng, chi tiết.
6	Thỉnh sắc chủ du	phần vẽ thỉnh sắc chủ du được vẽ rất chi tiết, nhưng phần vẽ thỉnh sắc chủ du thì chưa được vẽ rõ ràng, chi tiết.
7	Phụ nữ, trẻ em đội mũ khăn đỏ lên đỉnh đầu cùng với lễ dâng hương	phần vẽ phụ nữ, trẻ em đội mũ khăn đỏ lên đỉnh đầu cùng với lễ dâng hương được vẽ rất chi tiết, nhưng phần vẽ phụ nữ, trẻ em đội mũ khăn đỏ lên đỉnh đầu cùng với lễ dâng hương thì chưa được vẽ rõ ràng, chi tiết.
8	Nghị thức thỉnh sanh	phần vẽ nghị thức thỉnh sanh được vẽ rất chi tiết, nhưng phần vẽ nghị thức thỉnh sanh thì chưa được vẽ rõ ràng, chi tiết.
9	Nhạc lễ tự vi	phần vẽ nhạc lễ tự vi được vẽ rất chi tiết, nhưng phần vẽ nhạc lễ tự vi thì chưa được vẽ rõ ràng, chi tiết.
10	Học trò lễ tự vi	phần vẽ học trò lễ tự vi được vẽ rất chi tiết, nhưng phần vẽ học trò lễ tự vi thì chưa được vẽ rõ ràng, chi tiết.

Nhận xét chung và ý kiến đề xuất cho các cảnh phác thảo mới

[illegible]

Trường hợp bức tranh vẽ cảnh nghi thức thỉnh sanh, cảnh này thực tế diễn ra buổi sáng sớm, thành phần thường chỉ có ban đương niên phụ trách việc cúng đình, vị đồ tể và vị lễ sinh kéo đàn cò, bên ngoài sân đình phải có con heo tể. Bức tranh tường cảnh nghi thức thỉnh sanh vừa đảm bảo có cả người hành lễ, vật tế lễ, nhạc lễ, không gian linh thiêng. Khi trao đổi về vẽ cảnh này có ý kiến các bên tham gia. Cụ thể, chủ hộ có ý kiến “hạn chế cảnh quỳ lạy chuyển thành đứng”, đại diện chính quyền và bà con ấp Thạnh Hiệp có ý kiến “chỉ vẽ một ông đàn, không cần vẽ lộng, sửa lại vị trí bình bông và đĩa trái cây (đồng bình tây quả), đại diện Ban Quý tế đình Nhựt Thạnh nhận xét “Cảnh này ít người dự, chỉ có ba ông: ông chánh tế, ông mổ heo, ông đàn cò và có heo tể đen tuyền”. Trường hợp bức tranh vẽ cảnh nghi thức tổng phong ở bản phác thảo, hầu hết các bên liên quan đều thấy ổn. Tuy nhiên, khi họa sĩ phác thảo lên tường hình ảnh quỳ lạy thì chủ hộ có ý kiến thay đổi thành hình ảnh đứng vái, vì chủ nhà có tâm lý e ngại hình ảnh quỳ lạy không hợp vẽ trên tường trước cổng nhà. Mặc dù người dân địa phương quan niệm vẽ hình ảnh quỳ lạy không sao, nhưng chủ nhà có mong muốn chỉ vẽ cảnh đứng. Với ý kiến này, nhóm nghiên cứu nhận thấy thay vì vẽ hình ảnh bàn thờ, bát hương hay cây nhang nghi ngút khói cùng hình ảnh quỳ lạy thì có thể vẽ cảnh vị chánh tế đứng cầm ba cây nhang khấn vái để gửi lời cầu nguyện đến thần linh như trong tranh là hình

ảnh thể hiện đầy đủ sự cung kính và vẫn đảm bảo không làm giảm hay mất đi ý nghĩa.

Hình 4. Cảnh nghi thức thỉnh sanh chụp ngày 17/3/2022

Hình 5. Tranh phác thảo màu trên giấy cảnh nghi thức thỉnh sanh

Hình 6. Vẽ phác thảo trên tường cảnh nghi thức thỉnh sanh

Hình 7. Tranh tường hoàn chỉnh cảnh nghi thức thỉnh sanh

Hình 8. Cảnh nghi thức tổng phong chụp ngày 17/3/2022

Hình 9. Bản phác thảo cảnh nghi thức tổng phong trên giấy màu

Hình 10. Vẽ phác thảo trên tường cảnh nghi thức tổng phong

Hình 11. Tranh tường hoàn chỉnh cảnh nghi thức tổng phong

Trường hợp bức tranh vẽ cảnh ban nhạc ngồi vào vị trí chuẩn bị nhạc lễ, theo nhóm nghiên cứu, do ở bức vẽ tiếp sau đó có vẽ hình đầu hạc nên

họa sĩ không vẽ đủ đầu hạc ở bức này để tránh lặp lại. Tuy nhiên, hình ảnh cặp hạc vốn biểu tượng cho sự thanh cao, hướng thượng, người dân không chấp nhận vẽ cặp hạc thiếu đầu. Vì vậy, ở bản phác thảo cả chủ nhà, đại diện Ban Quý tế đình và trưởng ấp đều có ý kiến đề nghị vẽ cặp hạc có đủ đầu. Với ý kiến này, nhóm nghiên cứu đã trao đổi cùng họa sĩ điều chỉnh vẽ cặp hạc cho đầy đủ như ý kiến của mọi người.

Hình 12. Cảnh nhạc sinh tựu vị chụp ngày 17/3/2021

Hình 13. Tranh phác thảo màu trên giấy, có hình ảnh cặp hạc thiếu đầu

Hình 14. Bản phác thảo trên tường có hình ảnh cặp hạc đủ đầu

Hình 15. Tranh tường hoàn chỉnh cảnh nhạc sinh tựu vị

Ngoài nội dung vẽ còn nhiều hoạt động tổ chức có sự tham gia của các bên như khảo sát tham dự lễ hội, thu thập hình ảnh nghi lễ, câu đối của đình, và còn có sự tham gia của bên viết câu đối bằng chữ Hán trong tranh.

4.3. Cải thiện xã hội hoặc thế giới thực

Một đặc trưng của nghiên cứu xuyên ngành là khả năng cải thiện xã hội/thế giới thực. Khi dự án chuỗi tranh tường được triển khai thực hiện, Thư viện Cù lao Rùa trở thành địa chỉ, nơi họp mặt, gặp gỡ để trao đổi, học hỏi lẫn nhau giữa các bên liên quan, giữa nhóm nghiên cứu với chính quyền địa phương, với Ban Quý tế, người dân hội đình, và cộng đồng người dân xóm ấp. Theo nhận định của nhóm nghiên cứu, người dân và chính quyền địa phương nơi đây có sự chủ động và dân chủ trong tương tác với giới khoa học. Ban đầu địa phương vận động chủ nhà đóng góp bức tường để vẽ tranh lễ hội, chủ nhà đồng ý, tuy nhiên sau đó chủ nhà đổi ý chỉ cho vẽ cảnh lễ hội ở dãy tường bên trái cổng nhà (gồm 11 bức tường nhỏ) còn dãy tường bên phải cổng nhà (gồm 6 bức tường nhỏ) thì chủ

nhà đề nghị chỉ vẽ phong cảnh làng quê không vẽ cảnh lễ hội nữa. Điều này làm cho phía nhóm nghiên cứu phải điều chỉnh giảm bớt một số cảnh nghi lễ trong thiết kế ban đầu, chỉ giữ các cảnh nghi lễ quan trọng. Các ý tưởng và tiếng nói của người dân địa phương đều được ghi nhận, trân trọng và góp phần hoàn thiện các bức tranh tường nơi đây.

Từ đó, chuỗi tranh tường như một chủ đề kết nối cộng đồng ở đây. Không chỉ những người cao tuổi quan tâm chú ý đến chuỗi tranh tường mà cả những bạn trẻ đi học xa nhà hoặc những người sống xa quê dịp Tết trở về cũng ghé lại chuỗi tranh tường chụp hình lưu niệm; rồi các đoàn, các nhóm xe đạp sau khi tham quan cù lao Rùa thường ghé Thư viện Cù lao Rùa giao lưu và chụp hình với bức tranh tường.

Hình 16. Bức tường được phác thảo chuỗi tranh chủ đề lễ hội Kỳ Yên đình Nhựt Thạnh

Hình 17. Chuỗi tranh tường chủ đề lễ hội Kỳ Yên đình Nhựt Thạnh

4.4. Phản tư

Theo Bùi Thế Cường (2022b), phản tư (reflexive) là sự khám phá khách quan về việc các hoàn cảnh cảm nhận, tri nhận, lý thuyết, ngôn ngữ, chính trị và văn hóa ảnh hưởng thế nào đến sự diễn giải, tiếp cận và học hỏi của các đối tượng liên quan. Điều này bao gồm việc hoài nghi đối với tri thức và lập trường giá trị của mình cũng như quan điểm của người khác và làm hiển thị rõ ra những giá trị và mặc định ngầm ẩn.

Sau khi trải qua cuộc họp xét duyệt thuyết minh đề cương nghiên cứu, Hội đồng phản biện đặt ra hai câu hỏi về phần dự án chuỗi tranh tường này: 1) Với một bức tranh lễ hội hoành tráng như vậy thì tại sao không xây một bức tường mới ngay gần vị trí đình thần?; 2) Việc đặt bức tranh tường xa đình như vậy có còn phù hợp với cảnh quan và không gian nghệ thuật xung quanh đó nữa không? Với tinh thần xuyên ngành, nhóm nghiên cứu quan niệm rằng việc sử dụng bức tường của người dân vừa kinh tế hơn việc xây mới và vừa đảm bảo tính đồng tham gia của một nghiên cứu xuyên ngành. Hơn nữa, sản phẩm bức tranh tường nằm trong dân thì việc bảo vệ và giữ gìn nó sẽ hiệu quả hơn vì được người dân đồng tham gia.

Trong quá trình thực hiện Dự án chuỗi tranh tường, nhóm nghiên cứu luôn có sự trăn trở rằng liệu cách làm như vậy đã ổn chưa, đã đúng tinh thần xuyên ngành chưa, và nếu làm lại thì có thay đổi gì không. Đối với một công trình

thực hiện theo hướng xuyên ngành thì cần đảm bảo được sự tham gia ngay từ đầu của các bên liên quan và những người quan tâm tham gia cần có tổ chức xuyên ngành để hiểu và thực hành về xuyên ngành đúng cách.

Qua hai trường hợp phác thảo bản vẽ cảnh nghi thức thỉnh sanh và nghi thức tổng phong, họa sĩ trong nhóm nghiên cứu đã trải nghiệm việc vẽ tranh tường theo tinh thần xuyên ngành. Đó là một trải nghiệm thách thức với cái tôi nghệ sĩ của họ. Bởi các chuẩn mực về cái đẹp trong hội họa đã phải điều chỉnh ít nhiều theo ý kiến của các bên liên quan: nhóm nghiên cứu thiên hướng mô tả nghi lễ của ngôi đình địa phương qua tranh vẽ từ góc nhìn ‘chuyên gia’; trong khi chủ nhà xem bức vẽ gắn với tâm lý, đời sống thường nhật. Vì vậy quá trình thực hiện chuỗi tranh tường là một quá trình thường xuyên có sự hợp tác và điều chỉnh để có được một bức tranh hoàn thiện theo ý kiến đóng góp của các bên liên quan.

Thực hành phản tư là một phần của quá trình nghiên cứu gợi ý rằng người nghiên cứu không là chủ thể có thẩm quyền duy nhất đối với tri thức hàn lâm và các tác động của nó; và giới hàn lâm hoàn toàn không có toàn bộ quyền lực trong quan hệ với công trình của họ. Một nhà nghiên cứu bên ngoài dự án này cho rằng lẽ ra nhóm nghiên cứu nên thỏa thuận trước để chủ nhà cam kết chấp nhận tranh vẽ có hình ảnh quỳ lạy chứ không để giữa chừng chủ nhà đổi ý thì lại sửa

phác thảo. Tuy nhiên, nhóm nghiên cứu cho rằng để sản phẩm được giữ gìn bền vững trong dân, trong cộng đồng thì vai trò của chủ nhà cũng quan trọng không kém gì các bên liên quan khác. Theo quan điểm xuyên ngành, hợp tác giữa khoa học và xã hội phải là hoàn toàn bình đẳng, mang tính toàn diện, diễn ra ngay từ đầu và xuyên suốt quá trình dự án. Các chuyên gia không thể nào lấy hệ giá trị quy chiếu của họ để áp đặt cho người dân, người dân có cái lý khác nhà khoa học, họ cũng có hệ giá trị quy chiếu riêng của họ. Và như thế không có một phiên bản nào được coi là chuẩn, là chân lý được, mà chỉ có phiên bản từ sự đồng thuận giữa các bên trong điều kiện giá trị di sản vẫn được bảo tồn.

5. KẾT LUẬN

Tính xuyên ngành của Dự án chuỗi tranh tường thể hiện qua bốn đặc trưng đã phân tích cụ thể trong bài, đó là tính liên ngành, đa ngành, tính đồng tham gia, cải thiện thế giới thực và phản tư. Sự tích hợp tri thức trong dự án chuỗi tranh tường này gồm có phía học thuật là nhóm nghiên cứu thuộc chuyên ngành Sử học, Nhân

học, Hán văn, Mỹ thuật và phía phi học thuật gồm các họa sĩ, các thành viên Ban Quý tế đình miếu địa phương, chính quyền và người dân địa phương. Đặc trưng đồng tham gia thể hiện ở sự chủ động, tích cực của các bên từ giai đoạn đầu của dự án, sự bình đẳng trong việc đóng góp ý kiến, phản biện và các thành viên tham gia được quyền có quan điểm riêng, dù là thành phần hàn lâm hay phi hàn lâm. Đặc trưng cải thiện thế giới thực phản ánh ở sự trân trọng, quan tâm, kết nối tương tác của chính quyền và người dân địa phương đối với chuỗi tranh tường chủ đề lễ hội Kỳ Yên. Đặc trưng phản tư thể hiện ở sự sẵn sàng học hỏi lẫn nhau, lắng nghe các ý kiến đóng góp trái chiều, khác chuyên môn để kịp thời điều chỉnh chuỗi tranh tường theo tinh thần xuyên ngành. Đây là một đề tài xuyên ngành có kinh nghiệm siêu ngành vì có sự tham gia của các họa sĩ vào đây, nơi mà hội họa không phải là chuyện riêng của họa sĩ, mà là họa sĩ cần lắng nghe nhà khoa học và đặc biệt lắng nghe tiếng nói của người dân hưởng lợi hay chịu ảnh hưởng của dự án. □

CHÚ THÍCH

* Nghiên cứu này được Trường Đại học Thủ Dầu Một tài trợ, đề tài mã số DT.21.1-043.

TÀI LIỆU TRÍCH DẪN

1. Bùi Thế Cường. 2018. “Mười lăm luận đề về nghiên cứu xuyên ngành của Gertrude Hirsch Hadorn và cộng sự”. *Tạp chí Khoa học Xã hội TP. Hồ Chí Minh*, số 1(233), tr. 75-79. <https://vjol.info.vn/index.php/khxxh/article/view/45663>

2. Bùi Thế Cường (chủ nhiệm). 2022a. *Tổng quan lịch sử nghiên cứu xuyên ngành*. Đề tài, mã số: ĐT.20-046. Sở Khoa học và Công nghệ tỉnh Bình Dương.
3. Bùi Thế Cường (chủ nhiệm). 2022b. *Một số vấn đề lý thuyết và phương pháp nghiên cứu xuyên ngành*. Đề tài, mã số: ĐT.20-047. Sở Khoa học và Công nghệ tỉnh Bình Dương.
4. Bùi Thế Cường. 2023. *Hiểu xuyên ngành*. Tài liệu nội bộ, Viện Nghiên cứu Đông Nam Bộ Trường Đại học Thủ Dầu Một. Tháng 4/2023.
5. Ertas, A. 2022. "Creating a Culture of Transdisciplinary Learning in STEAM Education for K-12 Students". *Transdisciplinary Journal of Engineering & Science*, 13. <https://doi.org/10.22545/2022/00210>
6. Hernandez-Aguilar, C., Dominguez-Pacheco, A., Martínez-Ortiz, E.J., Ivanov, R., López Bonilla, J.L., Cruz-Orea, A., & Ordonez-Miranda, J. 2020. "Evolution and Characteristics of the Transdisciplinary Perspective in Research: a Literature Review". *Transdisciplinary Journal of Engineering & Science*, 11. <https://doi.org/10.22545/2020/00140>
7. Lawrence, Mark G. *et al.* 2022. "Characteristics, Potentials, and Challenges of Transdisciplinary Research". *One Earth*, 5, January 21, pp. 44-61.
8. Nguyễn Văn Thủy (chủ nhiệm). 2021. *Nghiên cứu và triển khai thí điểm một số giải pháp bảo tồn và phát huy giá trị di sản đình thần trong bối cảnh nông thôn mới ở thị xã Tân Uyên tỉnh Bình Dương*. Đề tài, mã số: DT.21.1-043. Tài liệu nội bộ, Viện Nghiên cứu Đông Nam Bộ Trường Đại học Thủ Dầu Một.